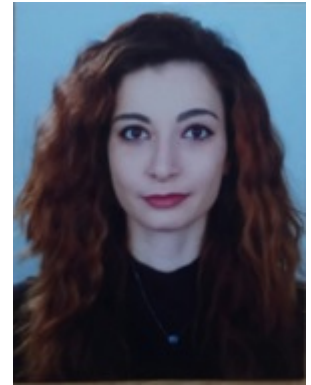

ПРОБЛЕМЪТ ЗА ДРАГОМАНИТЕ КАТО УМЕЛИ ПРЕВОДАЧИ И ДИПЛОМАТИЧЕСКИ АКТЬОРИ С ГОЛЯМО ВЛИЯНИЕ – ИСТОРИОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД

Доника Цановска

Увод

Военият и културният сблъсък и опитите за установяване на отношения между Османската империя и християнския свят от XV в. нататък заемат важно място в историята на Европа и Балканите. Този процес не би могъл да се осъществи без наличието на медиатори, познаващи добре и двете култури и техните особености. Такива личности са драгоманите (професионални преводачи в Османската империя), които, благодарение на лингвистичните и културните си знания и умения, поемат контрола над превода и дипломатията между Изтока и Запада в продължение на векове.

Използването на професионални преводачи води своя произход още от VIII в. , когато Абасидите, а след тях Мамелюците и Селджуките използват този вид услуги за осъществяване на контакт с чуждестранни представители. Практиката е възприета и от османците, а в следствие на засиления процес на бюрократизация на Османската империя при управлението на султан Сюлейман I Великолепни (1520-1566), тази длъжност започва да съществува като професионална група. Тя е част от развиващия се дипломатически корпус, подчинен на офиса на главния секретар (**reisülküttab**).¹ В този период се уреждат административно основните характеристики на длъжността – статут, рекрут, видове драгомани, в зависимост от изпълняваните от тях дейности. Най-

¹ **Krstic Tijana**, Of translation and Empire Sixteenth-century Ottoman imperial interpreters as Renaissance go-betweens, *The Ottoman World*, Routledge, 2012, p. 132

основно, според османското законодателно право те попадат в групата на т. нар. **berathl**² (документ, патент за изпълнение на длъжност) и се разделят на два вида – едните обслужват османската администрация, а другите биват наети като преводачи в чуждестранните представителства (посолства, консулства и търговски представителства). Последните се характеризират с особен статут, поради факта, че са едновременно поданици на султана, а в същото време са и служители на западни държави, попадащи под покровителството на техните капитулации³. С процеса на значителното териториално разширение на империята на запад от XV-XVI в. нараства и нуждата от установяване на отношения с европейските страни. Това води до значително засилване на влиянието на драгоманите и до създаването на големи фамилии, занимаващи се с тази професия, които формират стабилни мрежи на влияние помежду си.

Особеният статут на драгоманите и най-вече на тези, работещи за чуждестранни представителства, е в основата на формираните различни гледни точки и интерпретации по темата. Комплексният характер на прослойката я превръща в обект на изследване в рамките на няколко научни направления – история, филология, дипломатия и международни отношения, политически науки и законодателство. Всяко от тях има своя специфичен принос за изграждането на цялостен и пълен облик на същността ролята, функциите и дейността на драгоманите.

Предмет на настоящото изследване е историографски преглед на публикуваните материали по темата. Основната цел е обобщаване на информацията и представяне на различните тенденции и гледни точки при проучване на драгоманската дейност. Целта е да се открият най-важните характеристики на прослойката, които ще послужат като основа на последващи проучвания.

Публикуваните до сега изследвания по разглежданата тема се концентрират върху даден аспект от работата или законовия статут на драгоманите османския двор или в западноевропейските дипломатически представителства. Липсва цялостен труд, който да изследва и събере на едно място разнородната информация за

² Терминът *berathl* означава документ, с който се получава възложение на заповеди и задачи, давани от султана на личности, назначени на различни обществени и публични позиции в Османската империя (Encyclopedia of the Ottoman Empire, Infobase publishing, 2008, p. 376)

³ Капитулациите представляват мирни споразумения между някои от Европейските държави, чрез които се предоставят изключителни законови и търговски протекции и права на гражданите им. Първата капитулация, която Османската империя издава е от 1535г. с Франция (Angell James B., The Turkish Capitulations, The American Historical Review Vol. 6, No. 2 (Jan., 1901), p. 254)

многоспектърният характер на техният статут и пълният набор от дейности, които изпълняват. По темата пишат основно историци от Турция и Европа, занимаващи се главно с историята на Османската империя и балканска история, както и политолози, имащи интерес към въпроса.

При представянето на историографския преглед по темата за драгоманиите, съм направила опит да проследя по хронологичен принцип литературата, започвайки от постари към съвременни публикувани изследвания, както и еволюцията на идеи и гледни точки, касаещи прослойката. Също така е направен опит за тематично разграничение на литературата, в зависимост от разглежданите аспекти, поради нейния разностранен характер.

Драгоманиите като част от османската административна и законодателна система

По-обстойно изследване за същността, ролята и дейността на драгоманиите прави американският историк проф. Бърнард Люис – британски историк. В своя научен труд със заглавие „From Babel to Dragomans Interpreting the Middle East“⁴ той допринася за изследването на същността на драгоманиите и тяхната институция. Книгата представлява сборник от статии, публикации и лекции на автора, обхващащи голям диапазон от исторически теми. От особено значение за изследването на разглежданата тема е главата „From Babel to Dragomans“⁵. В нея авторът изследва ролята на преводачите и мястото им в източната култура, като най-важно място се отделя на длъжността на драгоманиите в Османската империя. Научният принос на проф. Люис се състои във факта, че в тази глава за първи път се вижда опит за обстойно и изчерпателно проучване на основните характеристики на прослойката.

В изследването си авторът разглежда въпроса, посредством хронологично проследяване на появата на институцията на професионалните преводачи в ислямския свят, като основен акцент се поставя на нейното развитие и характерни особености в османския двор. Посоченото изследване е ценен източник на информация относно рекрута, статута и видовете драгомани в Османската империя. Историкът дава

⁴ **Lewis Bernard**, *From Babel to Dragomans Interpreting the Middle East*, Oxford University Press, 2004

⁵ Статията е представена за първи път пред British Academy на 19 май 1998 г., като лекция в памет на Ели Кедури и публикувана в *Proceedings of the British Academy*, vol. 101 (1998) *Lectures and Memoirs*, British Academy, 2000, pp. 37–54.

подробна информация, касаеща социалните групи, от които са набирани преводачите (роби, мигранти, образовани християни и др.) и къде се е налагала нуждата от тяхното присъствие и знания. Разгледано е подробно обособяването на двата основни вида драгомани в османското административно право – на длъжност към Високата порта и тези на служба към посолства, консулства и представителства на чуждестранни държави. Авторът прави значително подробно и изчерпателно описание на профила и длъжностната характеристика на прослойката, обръщайки внимание на специфичните ѝ особености. Основните етапи в развитието и трансформацията на драгоманската институция са проследени от проф. Люис до закриването на длъжността и посочването на нейните приемници в ново време.

Научният труд на автора е насочен най-основно към представяне на света на исляма с неговите особености и специфични характеристики, който влиза в пряк контакт със западноевропейската цивилизация с постепенния процес на установяване на отношения помежду им. В частта от книгата, посветена на драгоманиите, се обръща специално внимание на тази специфична прослойка, осъществяваща връзката между Изтока и Запада. Основната идея на автора е да разкрие важното място, което заемат преводачите, да представи най-важните им характеристики и да отговори на въпроса какви са причините за издигането им и защо именно те стават толкова необходими. В изследванията си по темата, търсейки отговорите на тези въпроси, проф. Люис се сблъсква с множество проблеми от различно естество, касаещи самата институция и нейните представители. Започвайки от тези, свързани със същността и администрирането, рекрута и видовете драгомани през особения им статут на служители на границата между два свята, чак до проблема за страха от акуратно изпълнение на длъжността и осъзнатия и преследван ефект на неточния превод в писмена комуникация или при осъществяване на преговори.

Освен вторична литература за своето изследване Бърнард Люис използва първични документи. Те са свързани с администрацията и търговията на Османската империя, архивни документи, касаещи дипломацията на чуждестранни представителства с османците и данни от пътешественици или участници в посланически мисии. Чрез тях се изгражда точна представа за действителните функции на драгоманиите.

Друг представител на историците, занимаващи се с османска история, в чиито научни трудове е засегната темата за драгоманиите е проф. Сурая Фароки. Нейният

научен интерес е насочен към социалната история на града в Османската империя – обитателите му и живота в него. Точно в тази връзка са споменати и преводачите в изследванията ѝ. Те биват разглеждани като част от йерархичната социална структура на града. И двата вида драгомани в империята са разгледани от автора. По-специално внимание е обърнато на тази част от прослойката, изпълняваща дейност в чуждестранни представителства. Те са разгледани като посредници между империята и западноевропейските страни, на които последните нямали вяра.⁶

Както вече бе пояснено, темата за драгомани е интердисциплинарна и дава възможност за поглед по темата от няколко различни страни. Една от тях представя учените, насочили своите изследвания в областта на законодателството и правната система и по-тясно тази на Османската империя.

Задълбочено изследване на законовия статут и произлизащите от него права, задължения, характерни особености, дейности и различни аспекти, свързани с драгомани в Османската империя прави нидерландският османист Мауриц Хубреخت ван ден Бутерт. В своя научен труд⁷ нидерландецът изследва законовата уредба, позволяваща изпълнение на драгоманска служба. Всички представители на тази прослойка са притежатели на берат и влизат в групата на т.нар. бератлии. По-особен обаче е статутът на преводачите, работещи към чуждестранните посолства, консулства и търговски представителства. Затова авторът ги изследва по-задълбочено.

Една от привилегиите на западноевропейските представителства по линия на капитулациите е правото за рекрутиране на османски поданици като преводачи. Те превеждали чужденците през непонятните и сложни за тях особености на османския протокол, традиции и практики. В замяна на услугите си, драгомани се ползвали с всички привилегии, които притежавали чуждестранните представители по силата на капитулациите, попадайки в т. нар. „система на протекциите“.⁸ Системата е създадена и въведена в употреба от дипломатите, като чрез нея привилегиите им стават валидни и за немюсюлманското население на Османската империя на служба при тях. Според автора, по този начин драгомани придобиват екстратериториален статут. Той може да бъде обяснен с факта, че освен поданици на султана, те се ползват със специални привилегии. Пряк резултат от тях е фактът, че османската съдебна система губи

⁶ **Faroqhi Suraiya**, *The Ottoman Empire and The World Around It*, I.B. Tauris, London, 2004, p. 174

⁷ **Boogert, Maurits H. van den**, *The Capitulations and The Ottoman Legal System: Qadis, Consuls and Beratlis in the 18th Century*, Brill, Leiden, 2005

⁸ Пак там, р. 8

юрисдикцията над своите собствени поданици за сметка на разширените им права.⁹ В следствие отделните посолства започват да развиват търговия с берати за длъжността драгомани (купува се само титлата формално, не става въпрос за активна служба), които им се полагат по право според капитулациите. Поради този факт в Османската империя се прави опит за регулиране и ограничаване броя на преводачите, които могат да бъдат наети (следователно да се ползват с привилегии) към дадено чуждестранно представителство.

По силата на капитулациите¹⁰ една от най-важните привилегии на драгоманиите, служещи в чуждестранните посолства и консулства е свързана с данъчните облекчения, от които те се възползват и неприкосновеността на живота и собствеността. Освен тях в капитулациите са посочени множество привилегии, касаещи всички сфери от живота на преводачите – възможност за пътуване, облекло, въоръжение, право на унаследяване, подялба на имущество след смъртта им и др.

В своята книга Мауриц Хубреخت ван ден Бугерт дава детайлна и подробна информация, касаеща легалните въпроси, свързани с драгоманиите институция. Неговото изследване хвърля светлина върху нови факти и характерни законови особености, представени от автора чрез примери от живота и делата на отделни драгомани. Те дават възможност за по-ясното осъзнаване на важното място, което заемат преводачите както в Османската империя, така и в западноевропейските представителства.

Разгледаните изследвания са основополагащи за разбирането на същността на драгоманиите и техния статут в Османската империя. Прослойката е разглеждана в контекста на йерархичната административна и законодателна структура на империята, в която те заемат своето значимо място. Това от своя страна хвърля светлина върху информацията, касаеща произхода на длъжността, дейност, рекрута, правата, задълженията и привилегиите на представителите. Без тази информация не биха могли да се разгърнат последващите изследвания, акцентирани върху определени аспекти.

⁹ **Boogert, Maurits H. van den**, *The Capitulations and The Ottoman Legal System: Qadis, Consuls and BeratlIs in the 18th Century*, Brill, Leiden, 2005, p. 10

¹⁰ За повече информация относно капитулациите вж. *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Infobase publishing, 2008, p.118, **Angell James B.**, *The Turkish Capitulations*, *The American Historical Review* Vol. 6, No. 2 (Jan., 1901); **Boogert, Maurits H. van den**, *The Capitulations and The Ottoman Legal System: Qadis, Consuls and BeratlIs in the 18th Century*, Brill, Leiden, 2005; **Ahmad, Feroz**, *Ottoman Perception of the Capitulations, 1800–1914*, *Journal of Islamic Studies*, v.11/1(2000); **Brown, Philip Marshall**, *The Capitulations*, *Foreign Affairs*, v.1/4(1923)

Драгоманите и дипломацията: живот и дейност между Изтока и Запада

Най-голям дял от литературата, разглеждаща въпроса за драгоманите, попада в сферата на изследванията на международните отношения и дипломацията. Това се дължи на факта, че по своята същност тези поданици на султана могат да бъдат характеризирани като служители, които посредничат между империята и останалите западноевропейски държави. С развитието на международните отношения от XVI в. нататък и все по-голямата нужда от медиатори, познаващи езика, културата и церемониала на Османската империя и Западна Европа, драгоманската институция започва постепенно да се издига. Представителите ѝ постепенно се налагат все повече като участници в османския дипломатически корпус.

Опит за изследване на османската дипломация от гледна точка на нейното формулиране и провеждане е направен в сборника от статии под редакцията на Нури Юрдусев, озаглавен „Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional?“¹¹ В първата глава „The Ottoman Attitude toward Diplomacy“ авторът на сборника изследва поведението на Османската империя към дипломацията, отбелязвайки като проблем подценяването на дейността на дипломатическите агенти в империята. Поставена в рамките на традиционните ренесансови виждания за дипломацията в периода XV – XVII в., османската се различава значително. Това се дължи най-вече на унилатералния ѝ характер и липса на реципрочност при изпращане на посланици. Според Юрдусев, основна причина за това е религията и най-вече фактът, че Османската империя е пряко подчинен на исляма и на законите на шерията, които по своята същност са в рязък контраст със западните. В опит за затвърждаване на тезата, се извежда на преден план на идеята за вечния и непрекъснат конфликт между света на исляма (Dâr al-Islam) и света на войната (Dâr al-Harb), населяван от неверниците, и невъзможността за осъществяване на дипломатически отношения помежду им. Като допълнителен аргумент за липсата на желание за установени дипломатически отношения в по-ранен период Юрдусев посочва и проблема, свързан с върховенството на властта. Той води началото си от идеята, че мюсюлманите и по-специално султана като владетел стои по-високо в йерархията от който и да било от западноевропейските.¹² Това се явява като

11 Yurdusev Nuri, Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional?, Palgrave Macmillan, N.Y., 2004

12 Yurdusev Nuri, The Ottoman Attitude toward Diplomacy, Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional?, Palgrave Macmillan, N.Y., 2004, pp. 6-8

контрапункт на идеята за равнопоставеността и реципрочността, които седят в основата на модерната дипломация в периода.

Въпреки различията във вижданията за дипломация и дипломатически отношения, Османската империя прави опит за развитие в тази насока. Липсват постоянни посланици на империята в Западна Европа, но все по-често се появяват *ad hoc* посланици, договарят се и се подписват мирни договори. В тази връзка постепенно започва да се развива дипломатически корпус в империята. Като несъмнено драгоманите заемат много важно място в него.

В две от останалите глави от книгата, дело на политолога проф. Беридж¹³, прослойката е представена като важен елемент от унилатералните отношения между империята и чуждестранните представители. Като такива, драгоманите осигуряват възможност за натиск и опит за контрол и влияние над решенията на посланиците. Те са също така и преносител на важна информация за Портата. Авторът ги разглежда и изследва и като важна част от дипломатическото тяло в ролята на преводачи, вестноосци и дори съветници на чуждестранни посланици и консули.

В посочения научен труд изследователите правят опит за характеристика на османската дипломация и нейните особености в сравнение с европейската. В нея път си проправят и драгоманите, първоначално като преводачи, а в последствие и като дипломатически актьори от особена важност. Те все по-често ще стават обект на изследване в тази си светлина.

Посочената по-горе тема придобива още по-голяма популярност в последните години, поради новите виждания, които се налагат при проучването на историята на дипломацията. В нея започват да се включват методологически и теоретични данни за социалната и културна история, лингвистичната антропология, теория на литературата и др.¹⁴ Те са в пряка връзка с разглежданата тема и разширяват полето за изследване на нови аспекти от преводаческата и в последствие дипломатическа дейност на драгоманите. Учените, работещи в това направление, проучват различни аспекти от дейността на прослойката в определен контекст. Това дава възможност за глобален поглед. Своего място в научната литература заема и сравнително новата и все още не

¹³ В книгата проф. Беридж участва с написването на глава 5 „Diplomatic Integration with Europe before Selim III“ pp. 114-130 и глава 7 „Dragomans and Oriental Secretaries in the British Embassy in Istanbul“ pp 151-166

¹⁴ **Maartje, van Gelder, Krstić Tijana**, Introduction: Cross-Confessional Diplomacy and Diplomatic Intermediaries in the Early Modern Mediterranean, *Journal of Early Modern History* 19, 2-3 (2015): Cross-Confessional Diplomacy and Diplomatic Intermediaries in the Early Modern Mediterranean, Brill, 2015, p. 101

така широко дискутирана идея за значителния принос на Османската империя в процеса на създаване и прилагане на иновации в дипломацията, посочена и поддържана от Даниел Гофман.¹⁵

В тази връзка голяма част от историците обръщат внимание на личности и групи от хора, които могат да бъдат определени като кросконфесионални или транс-имперски поданици, които принадлежат едновременно на Изтока и Запада. В тази категория без съмнение попадат и драгоманите със своята дипломатическа дейност. Част от изследванията, засягащи тази тема са събрани и публикувани в сборник със заглавие „Cross-Confessional Diplomacy and Diplomatic Intermediaries in the Early Modern Mediterranean“¹⁶, в който участие вземат видни изследователи със своите гледни точки по темата.

Емрах Сафа Гюркан е един от тях. Той изследва дипломацията в средиземноморието, отделяйки значително внимание на драгоманите като важни актьори при осъществяване на преговори. Основен фактор за това са културните и лингвистичните им умения. Затова в трудовете си Гюркан се опира на тази теория и представя драгоманите като високо образовани посредници. Като основна причина за издигането на прослойката акцентът е поставен именно в тази насока. Авторът подчертава някои важни особености, които спомагат за увеличаването на тяхното влияние. В това число влиза достъпът на преводачите на служба в султанската администрация до официална кореспонденция на много високо ниво, съдържаща политическа и дипломатическа информация от особена важност. Достъпът им до нея дава възможност за печелене на влияние и пари от заинтересованите страни. За драгоманите на служба в чуждестранни представителства и причините за тяхното издигане, Гюркан посочва невъзможността за справяне на посланици и консули с османския език, протокол и церемониал. Затова се налага нуждата от наемане на драгомани, които в следствие от преводачи, присъстващи на преговорите, ще заемат активна роля в тях, поставяйки посланиците в пасивна позиция.¹⁷

15 **Goffman Daniel**, “Negotiating with the Renaissance State: The Ottoman Empire and the New Diplomacy,” in *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*, ed. Virginia H. Aksan and Daniel Goffman (Cambridge, UK and New York, 2007), pp. 61-74

16 *Journal of Early Modern History* 19, 2-3 (2015): Cross-Confessional Diplomacy and Diplomatic Intermediaries in the Early Modern Mediterranean, Brill, 2015.

17 **Gürkan, Emrah Safa**, *Mediating Boundaries: Mediterranean Go-Betweens and Cross-Confessional Diplomacy in Constantinople, 1560-1600*, *Journal of Early Modern History* 19, 2-3 (2015): Cross-Confessional Diplomacy and Diplomatic Intermediaries in the Early Modern Mediterranean, Brill, 2015, p. 115

В своя труд авторът извежда твърдението за важната дипломатическа роля на преводачите като поданици на султана и служители в консулствата едновременно, както и предимството, което имат като господари на езика и информационния поток в периода. Тази теза поддържа и проф. Натали Ротман, специалист по ранна съвременна история на Средиземноморието, изследващ задълбочено темата за драгоманите, и в частност тези, работещи за Венеция. В резултат на дългогодишната си, тясно специализирана работа върху драгоманите, тя успява да доразвие тази идея, въвеждайки в обращение една нова концепция, виждане за тях. То е породено от стремежа за извеждане на преден план на сложността на проблема за поставянето в рамки на тази специфична прослойка и нейната същност. Говорейки за драгоманите като отделна и специална група, в своите изследвания, Натали Ротман я характеризира като особен вид „транс-имперски поданици“.¹⁸ Пълното определение, което се крие зад термина, според автора, е обяснено с факта, че, драгоманите са „социални актьори, които успяват да разпрострат влиянието си и да посредничат – в опит да подпомогнат, за формирането на политически, религиозни и лингвистични връзки между империята и различните държави.“¹⁹ Чрез определението на използваното от Ротман понятие, се разкриват нови аспекти и възможности за разглеждане на дейността на драгоманите като значително по-комплексна и сложна. За затвърждаване на заявената от нея теза и новото понятие, което използва, тя работи предимно с венециански документи, показващи дейността и различните аспекти от работата на тази група на служба към Републиката, а на по-късен етап и подготвяните от нея кадри.

Концепцията, която бива въведен от проф. Ротман има значителна историческа стойност. Тя дава по-широк спектър за разглеждане на дейността на драгоманите, виждана не само в сферата на преводите и дипломацията, както до момента, а даваща и възможност за изготвянето на един по-задълбочен анализ на приноса им и в други сфери на обществения живот. В тази връзка авторката ги класифицира и като „главни действащи лица в произвеждането и циркулацията на новини в Истанбул“.²⁰ Още

18 В своите научни трудове проф. Натали Ротман въвежда за първи път това понятие, с цел опростено изясняване на понятието за драгоманите, чиито функции и значение стават все по-широкообхватни. Посоченото понятие присъства в трудове като: **Rothman, E. Natalie**, *Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean*, *Comparative Studies in Society and History* 51 (4), 2009, pp. 771–800; **Rothman, E. Natalie**, *Conversion and Convergence in the Venetian-Ottoman Borderlands*, *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 41 (3), 2011, pp. 601–33; **Rothman, E. Natalie**, *Dragomans and ‘Turkish Literature’: The Making of a Field of Inquiry*, *Oriente Moderno* 93 (2), 2013, pp. 390–421 и др.

19 **Rothman, E. Natalie**, *Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean*, *Comparative Studies in Society and History* 51 (4), 2009, p. 773

20 Пак там, p. 772

примери могат да бъдат дадени от сферата на културата и науката, художествената дейност и военното дело. Фактът, че голяма част от представителите не са от турски произход и изповядват християнството, но имат пряк контакт с империята и познават в дълбочина нейните културни, социални и лингвистични особености. Този факт спомага значително и за осъществяване на дейността им извън Османската империя, както и на процес на взаимно проникване и опознаване на ориенталската и западноевропейска култури.

Драгоманите и културния обмен: износители на османска култура и вносители на западноевропейска наука

Освен значителния принос с представянето на драгоманите като транс-имперски поданици, Натали Ротман допринася и за развитието на изследванията по темата, насочени към културния и научен принос на прослойката. Още с ранния период на развитие на дипломатията между Европа и османците, и най-вече с нейното засилване, започва да се забелязва интерес от страна на западноевропейците към османската култура и език. В ролята си на лингвистични и дипломатически посредници между Изтока и Запада, драгоманите се превръщат в основните играчи, формиращи мнението и представата за османците и техния свят.²¹ Специфичните документи – протоколи и доклади, изготвяни от тях регулярно, стават най-разпространяваните текстове, носещи информация за Османската империя. Те били свързани с темите за състоянието на османските провинции, вътрешното устройство на империята, работата на отделните административни служби, военни и дипломатически данни, с които разполагали, благодарение на статута си. Важно място заемала и информацията, свързана със социалната сфера – всекидневие, облекло, поведение и др. Благодарение на преводачите през XVI – XVII в. в Западна Европа излизат и първите издания на турската граматика. Силен интерес в Европа събуждат преводите на турска литература и поезия и ръкописи и източници на информация, свързани с историята на формирането на империята. Като едни от най-ценните произведения, преведени за ползване от европейците могат да бъдат посочени „Хиляда и една нощ“, Пътеписите на Евлия Челеби, както и „Корона на историите“ на Ходжа Саддедин Ефенди.²² Канцелариите на

²¹ **Rothman, E. Natalie**, „Dragomans and ‘Turkish Literature’: The Making of a Field of Inquiry, Oriente Moderno 93 (2), 2013, p. 396

²² Пак там, pp. 398-400

посланици и консули постепенно се превръщат в центрове за превод и произвеждане на текстове с голям културна стойност.

Към темата за драгомани не само като дипломатически, но и като културни посланици, работи и доц. Тияна Кръстич, която изследва ранно модерния период на Османската империя. В сферата на научните ѝ интереси попадат и въпросите, свързани с превода – неговото значение и отражение върху културата. В своите изследвания по последната тема своето място заемат и разглежданите от мен драгомани, които са характеризирани като първи посланици на културен и информационен обмен в империята на султана.²³ Това без съмнение е факт, поради достъпа им до голямо количество информация от разнороден тип, свързана с изпълнението на професионалните им дейности. Авторката изследва важното им значение при разпространението на информацията, касаеща процеса на конструиране и въвеждане в употреба на новия османски имперски език при управлението на султан Сюлейман Великолепни (1520 - 1566). Той се характеризира със силно идеологическо значение. Появява се ясната идея за разликите между света на исляма и християнския свят. Започва да се трупа особен вид литература, определяна като самонаратив, свързана със смяната на религията на отделни личности – от християнство към ислям и разпространението на този вид литература с цел подтикване към обръщение.²⁴ Посредством драгомани, занимаващи се с преводаческа и дипломатическа дейност, свързваща империята с европейските сили, тази нова концепция бива разпространена извън пределите на империята.²⁵ С появата и установяването на новия език, дейността на драгомани от XVI в. нататък става все по-значима, като този факт е осъзнат от султан Сюлейман, който в резултат на това се заема с изграждането на дипломатическото тяло на империята, чийто гръбнак са именно те. Благодарение на своята дейност и лингвистични възможности, групата, успява да работи активно за разпространението на османската култура и виждания в Европа. Но този процес не е еднопосочен и не бива да бъде пренебрегван значителният пренос на информация и знания (най-вече в сферата на културата и науката), който протича в посока от Западна Европа към Османската империя.

²³ **Krstic Tijana**, Of translation and Empire Sixteenth-century Ottoman imperial interpreters as Renaissance go-betweens, *The Ottoman world*, 2012, p. 130

²⁴ **Krstic Tijana**, Illuminated by the Light of Islam and the Glory of the Ottoman Sultanate: Self-Narratives of Conversion to Islam in the Age of Confessionalization, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 51, No. 1 (Jan., 2009), p. 36

²⁵ **Krstic Tijana**, Of translation and Empire Sixteenth-century Ottoman imperial interpreters as Renaissance go-betweens, *The Ottoman world*, 2012, p. 132-133

Той също става обект на изследване, в което главни действащи лица са драгоманите. Осемнадесетото столетие поставя началото на процеса на внедряване на западноевропейски научни достижения в империята чрез техните преводи. Той е в пряка зависимост със загубените битки в периода, недостатъчно развитото производство и обучение, които създават сериозни пречки пред развитието на империята в сравнение с бързоразвиващата се наука на Запад.²⁶ Постепенно на използвания и широко разпространен в Османската империя турски език започват да се превеждат трудове, разглеждащи различни сфери на научна дейност – физика, химия, математика, ботаника и други. Достъпни за четене стават източници на знание, касаещи теми като астрономия, геометрия, тригонометрия, основи на инженерството и методи за фортификация.²⁷ Специфичният характер на текстовете, който предполага задълбочено езиково и научно познание изисква преводът да е дело на драгоманите. Като представители на образована класа с лингвистични познания и силни връзки с Европа, те били логичният източник. С дейността си в тази насока, прослойката разкрива още една своя характерна функция от особено значение за Османската империя.

Драгоманската прослойка като социална единица

Със затвърждаването на позицията на драгоманите като важни лица, свързани с дипломатията, установяването на отношения и преноса на култура и наука между Изтока и Запада, се забелязва процес на сплотяване вътре в прослойката. Той води до постепенното установяване на роднинско обвързване между различните фамилии, представляващи тази професия, занимаваща се основно с дипломатия. В резултат се появяват силни драгомански династии, разполагащи с огромно влияние, което се простира над множество държави в Европа. Образува се една много гъста и стабилна социална мрежа, основана на роднинските връзки, общата дейност и пренос на информация. Най-успешните династии успяват да развият значителна мрежа, обхващаща много и разнородни посолства и консулства. Тя става обект на част от

²⁶ **Özmen Ceyda**, Translating Science in the Ottoman Empire: Translator-educators as “Agents of Change” in the Ottoman Scientific Repertoires (1789-1839), *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, XLVIII (2016), p.144

²⁷ **Meral Arzu**, A Survey of Translation Activity in the Ottoman Empire, *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, XLII (2013), p. 123-124

изследванията на нидерландският историк Александър де Гроот.²⁸ В своите научни трудове той дава значителна информация за по-важните и значими драгомански фамилии и родове. Във връзка с работата ми по темата за драгоманите, ще изследвам дейността и живота на членовете на австрийския клон на известната драгоманска фамилия Теста. По този начин ще мога да проследя специфичната дейност на членовете ѝ, както и връзките, които се изграждат както между представителите на фамилията, работещи в различни посолства и консулства, така и с представители на други големи фамилии. Тази информация ще допринесе за изграждането на по-ясен образ на драгоманите и разрешаване на част от проблемите, свързани с дейността им.

Заклучение

Както вече стана ясно от изложението, публикуваните материали по темата дават голямо количество информация с разнороден характер за институцията на драгоманите в Османската империя като специфичен вид поданици на султана. Всеки от авторите представя своята гледна точка и идеи за представителите на прослойката в определен контекст и на база на изследванията и научните си интереси.

Безспорно задълбочена работа по темата не би била възможна без основополагащата информация, която предоставя проф. Бърнард Люис в своите трудове. Тя е от особено значение за разбирането на драгоманите в империята – тяхното място, статут и видове, според изпълняваните от тях задачи. В своите изследвания, свързани с темата аз разглеждам по-задълбочено тези служители, работещи като преводачи, а в последствие и дипломати към чуждестранни посолства и консулства. В този контекст се съгласявам и подкрепям част от изложените тук идеи, представящи разглежданата социална група като важна и неизменна част от дипломатическия корпус на Османската империя. Без драгоманите много трудно биха били установени контакти, на каквото и да било ниво, най-вече със западноевропейските държави. С постулирането и установяването на основните характеристики на дипломатията през

²⁸ Част от изследванията му по темата са: "The Dragomans in the Embassies at Istanbul, 1785-1834," in *Eastward Bound: Dutch Ventures and Adventures in the Middle East*, eds. **Geert van Gelder and Ed de Moor**, Amsterdam: Rodopi, 1994, pp. 130-158 ; *Friends and Rivals in the East: Studies in Anglo-Dutch Relations in the Levant from the Seventeenth to the Early Nineteenth Century*, ed. **Alastair Hamilton, Alexander Hendrik de Groot, Maurits H. Van Den Boogert**, Brill, 2000; *Dragomans' Careers: Change of Status in Some Families Connected with the British and Dutch Embassies at Istanbul 1785-1829*, *Friends and Rivals in the East: Studies in Anglo-Dutch Relations in the Levant from the Seventeenth to the Early Nineteenth Century*, ed. **Alastair Hamilton, Alexander Hendrik de Groot, Maurits H. Van Den Boogert**, BRILL, 2000

XV в. и последвалото развитие чрез въвеждане на посланически пратеничества и постоянно резидиращи представители, ролята на преводачите се увеличава. Благодарение на специализираните си лингвистични и културни познания и способности, нужни и важни за изпълнението на тази длъжност, драгоманите бързо успяват да завземат висши постове и да увеличат своя авторитет. Това от своя страна ги превръща в една особена социална група, служеща като свързващ мост между Изтока и Запада и попадаща едновременно в двата свята. Като поданици на султана и едновременно с това като служители, ползващи се с дипломатически имунитет и привилегии, те наистина могат да бъдат характеризирани като „транс-имперски“²⁹ поданици. Бих заявила, че този нов термин, който въвежда в обращение проф. Ротман приляга идеално на драгоманите. Нещо повече, според мен той дава възможност да се преосмисли необичайния, за този период, статут на прослойката и прецедента, който те задават в сферата на дипломатическите отношения.

Последващата ми работа по темата, чийто основен акцент пада върху задълбоченото изследване на австрийския клон на драгоманската фамилия Теста, би довела до доказване и затвърждаване на тезата на проф. Ротман за транс-имперския статут и то доказвайки я с реални примери. Проучването на определена фамилия би дала възможност и за детайлен поглед върху някои от посочените в статията проблеми, касаещи дейността, законовата уредба и статута на драгоманите. По този начин би се хвърлила светлина върху тях от една различна гледна точка и биха се открили нови специфични характеристики, неизвестни до този момент, свързани с особеностите на дадената фамилия при изпълнение на длъжността.

В заключение като най-важни вторични източници бих открила тези, касаещи статута на драгоманите в Османската империя, както и изследванията, представящи ги като важни дипломатически актьори. Това е продиктувано от ясното осъзнаване на същността им и смисъла зад институционализирането и съществуването на длъжността в империята. В продължение на няколко столетия тя запазва своето важно място в качеството си на свързващ дипломатически, лингвистичен и културен мост между две различни култури. В този процес драгоманите успяват да станат силни личности с изявено влияние над посланици и дипломати, които оказват влияние върху превода и преговорите.

²⁹ Rothman, E. Natalie, *Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean*, *Comparative Studies in Society and History* 51 (4), 2009, p. 773

THE PROBLEM OF THE DRAGOMANS AS SKILLED TRANSLATORS AND HIGHLY INFLUENTIAL DIPLOMATIC ACTORS – A HISTORIOGRAPHICAL REVIEW

Donika Tsanovska

This paper aims to make a bibliographical survey concerning the topic of the dragomans and their important role not only as translators but also as active participants in the negotiations in the diplomatic relations between the Ottoman empire and the countries in West Europe. The main purpose of the article is to make a general view of the available information, to present the different research perspectives and highlight the most significant and applicable studies, which will be used as a base for future studies.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Angell, James B., The Turkish Capitulations, The American Historical Review Vol. 6, No. 2 (Jan., 1901), pp. 254-259.

Boogert, Maurits H. van den, The Capitulations and The Ottoman Legal System: Qadis, Consuls and Beratlıs in the 18th Century, Brill, Leiden, 2005

De Groot, Alexander H., Dragomans' Careers: Change of Status in Some Families Connected With the British and Dutch Embassies at Istanbul 1785-1829, Friends and Rivals in the East: Studies in Anglo-Dutch Relations in the Levant from the Seventeenth to the Early Nineteenth Century, ed. Alastair Hamilton, Alexander Hendrik de Groot, Maurits H. Van Den Boogert, Brill, 2000.

De Groot, Alexander, Dragomans in Istanbul, 1785-1834, Eastward Bound: Dutch Ventures and Adventures in the Middle East, Rodopi, 1994, pp. 130-158.

Encyclopedia of the Ottoman Empire, Infobase publishing, 2008.

Faroqhi, Suraiya, The Ottoman Empire and The World Around It, I.B. Tauris, London, 2004

Friends and Rivals in the East: Studies in Anglo-Dutch Relations in the Levant from the Seventeenth to the Early Nineteenth Century, ed. Alastair Hamilton, Alexander Hendrik De Groot, Maurits H. Van Den Boogert, Brill, 2000.

- Goffman, Daniel*, “Negotiating with the Renaissance State: The Ottoman Empire and the New Diplomacy,” in *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*, ed. Virginia H. Aksan and Daniel Goffman (Cambridge, UK and New York, 2007), pp. 61-74
- Gürkan, Emrah Safa*, *Mediating Boundaries: Mediterranean Go-Betweens and Cross-Confessional Diplomacy in Constantinople, 1560-1600*, *Journal of Early Modern History* 19, 2-3 (2015): Cross-Confessional Diplomacy and Diplomatic Intermediaries in the Early Modern Mediterranean, Brill, 2015, pp. 107-128
- Journal of Early Modern History* 19, 2-3 (2015): Cross-Confessional Diplomacy and Diplomatic Intermediaries in the Early Modern Mediterranean, Brill, 2015
- Krstic, Tijana.*, *Illuminated by the Light of Islam and the Glory of the Ottoman Sultanate: Self-Narratives of Conversion to Islam in the Age of Confessionalization*, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 51, No. 1 (Jan., 2009), pp. 35-63.
- Krstic, Tijana.*, *Of translation and Empire Sixteenth-century Ottoman imperial interpreters as Renaissance go-betweens*, *The Ottoman World*, Routledge, 2012, pp.131-142.
- Lewis, Bernard.*, *From Babel to Dragomans Interpreting the Middle East*, Oxford University Press, 2004.
- Maartje, van Gelder, Krstić Tijana*, *Introduction: Cross-Confessional Diplomacy and Diplomatic Intermediaries in the Early Modern Mediterranean*, *Journal of Early Modern History* 19, 2-3 (2015): Cross-Confessional Diplomacy and Diplomatic Intermediaries in the Early Modern Mediterranean, Brill, 2015, pp. 93-105
- Meral, Arzu.*, *A Survey of Translation Activity in the Ottoman Empire*, *Osmanlı Araştırmaları/The Journal of Ottoman Studies*, XLII (2013), 105-155.
- Özmen, Ceyda.*, *Translating Science in the Ottoman Empire:Translator-educators as “Agents of Change” in the Ottoman Scientific Repertoires (1789-1839)*, *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, XLVIII (2016), pp. 143-170.
- Rothman, E. Natalie.*, *Brokering Empire: Trans-Imperial Subjects between Venice and Istanbul*. Ithaca, Cornell University Press, 2011.
- Rothman, E. Natalie.*, *Conversion and Convergence in the Venetian-Ottoman Borderlands*, *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 41 (3), 2011, pp. 601–633.
- Rothman, E. Natalie.*, *Dragomans and ‘Turkish Literature’: The Making of a Field of Inquiry*, *Oriente Moderno* 93 (2), 2013, pp. 390–421.
- Rothman, E. Natalie.*, *Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean*, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 51, No. 4 (Oct., 2009), pp. 771-800.

Yurdusev Nuri, Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional?, Palgrave Macmillan,
N.Y., 2004